

Als verdachten of getuigen een slokje op hebben

Aspergesteker in de problemen

Mei 2011. In het chalet van een logiesbedrijf waar aspergestekers verblijven, eindigt een gezellig avondje in de dood van een van hen. Er wordt door het gezelschap veel wodka gedronken. Nadat de verdachte en zijn vrouw een deel van het bezoek hebben uitgezwaaid, zitten de overgebleven gasten nog even op de bank en kijken tv. Plotseling gaat de verdachte het slachtoffer, en tevens huisgenoot, met een mes te lijf. Geen van de getuigen kan later reconstrueren wat er precies gebeurde. Bij het 'ontwaken' op het politiebureau beweert verdachte zich slechts een paar flarden te herinneren van de avond. Hij wijt dit aan de hoeveelheid geconsumeerde alcohol. De rechter veroordeelt de verdachte tot een gevangenisstraf van acht jaar.¹

Een dramatische vakantie

Februari 2010. Drie vrienden gaan op skivakantie naar Polen. Na een slapeloze nacht en een autorit van 16 uur duiken ze de kroeg in en gaan stevig aan de wodka. Later die nacht ontstaat onderweg naar huis ruzie. Die ontardt in vechten en uiteindelijk een steekpartij. Als de verdachten ontwaken, ligt hun vriend buiten in de sneeuw. Hij is zwaar onderkoeld en bezwijkt enkele uren later in het ziekenhuis aan zijn verwondingen. Beide verdachten beweren geen gedetailleerde herinneringen te hebben aan het drama. Dat alcohol een rol speelt, is evident. De laatste herinnering van de verdachten is dat zij om zich heen slaan om het latere slachtoffer van zich af te weren. Beiden zeggen zich niets van het mes te kunnen herinneren. De verdachten worden veroordeeld tot zeven jaar gevangenisstraf.²

Balzak

September 2009. Er komt een melding binnen bij de politie: een vrouw zegt dat haar vriend dood is. Op de plaats delict aangekomen, treft de politie een 45-jarige vrouw aan. Het slachtoffer ligt op de grond. Doodsoorzaak: ernstig bloedverlies vanwege forse snijwonden in de balzak. Verdachte beweert geen idee te hebben wat er is gebeurd. Ze werd wakker en zag bloed in haar bed. Eenmaal in de woonkamer ziet zij haar partner op de grond liggen. Hij ademt niet meer. Ze heeft geen idee wat zich heeft afgespeeld. Haar laatste herinnering betreft de voorgaande middag. Na het nuttigen van de nodige flessen wijn en een kalmeringstablet zou ze zijn

gaan slapen. Haar eerste herinnering is het bloed in haar bed de volgende ochtend. Ze heeft een forse hoeveelheid alcohol in haar bloed. Ze wordt veroordeeld tot twaalf jaar gevangenisstraf.³

Alcohol black-outs

De hierboven geschetste casuïstiek is slechts een kleine greep uit het ruime aantal gevallen in dit genre dat wij als getuige-deskundigen in de laatste jaren aan ons voorbij zagen trekken.⁴ Wat de zaken met elkaar verbindt, is dat de verdachten ten tijde van het delict onder invloed verkeerden. De vraag die de verdediging of de rechter-commissaris in zulke zaken gebruikelijkerwijze aan ons voorlegt, is in welke mate intoxicatie de herinneringen aan het delict blijvend heeft weggevaagd. En of zo'n geheugenverlies ook van betekenis is voor de toerekenbaarheid van het delict.

Overmatig alcoholgebruik is een frequent begeleidingsverschijnsel van gewelddadige delicten. Maar liefst 65% van de veroordeelde geweldplegers in de VS verkeerden ten tijde van hun delict onder invloed (zie bijvoorbeeld Evans, Schreiber Compo & Russano 2009, **vermeld in noot 29**). Meer dan een derde van deze groep heeft later problemen met het zich kunnen herinneren van het delict.⁵ Nederlandse statistieken wijzen in eenzelfde richting. Zo heeft in ons land 68% van de in het uitgaansleven gearresteerde geweldplegers aanzienlijke hoeveelheden alcohol in het bloed.⁶

Beweren dat men last heeft van een alcohol black-out zal voor veel verdachten een strategisch doel dienen. Verdachten beseffen dat het sympathieker overkomt als ze zeggen niets meer te weten dan wanneer ze beweren bij hun volle verstand te hebben gehandeld. Door een black-out te claimen kunnen verdachten zich bovendien handig onttrekken aan moeilijke verhoren over het delict. Je zou kunnen zeggen dat zo'n black-outverhaal een creatief gebruik van het zwijgrecht is. Ook draagt het de suggestie in zich dat men geen verantwoordelijkheid kan dragen voor het delict.

* Dr. K. van Oorsouw is als universitair docent werkzaam aan de Universiteit van Maastricht; prof. dr. H. Merckelbach is als hoogleraar rechtspsychologie werkzaam aan de Universiteit van Maastricht; N. Willems is als student verbonden aan de Universiteit van Maastricht. Van Oorsouw en Merckelbach zijn werkzaam bij de Faculteit der Psychologie en Neurowetenschappen bij de sectie Forensische Psychologie. E-mail: k.vanoorsouw@maastrichtuniversity.nl.

1. Rb. Roermond 27 april 2012, ECLI:NL:RBROE:2012:BW4372.

2. Hof Arnhem 6 april 2012, ECLI:NL:GHARN:2012:BW1079.

3. Hof 's-Gravenhage 24 februari 2012, 22-003625-10, ECLI:NL:GHSGR:2012:BV8339.

4. Zie voor andere voorbeelden: H. Merckelbach, *De leugenmachine. Over fantasien, patiënten en echte boeven*, Contact: Zutphen 2011, p. 167-181; M.J.V. Peters, K.I.M. van Oorsouw, M. Jellicic & H. Merckelbach, 'Let's use those tests! Evaluations of crime-related amnesia claims', *Memory*, 2013, 5, p. 599-607.

5. M. Cima, H. Nijman, H. Merckelbach, K. Kremer & S. Hollnack, 'Claims of crime-related amnesia in forensic patients', *International Journal of Law and Psychiatry*, 2004, 27, p. 215-221; M.D. Kopelman, 'The assessment of psychogenic amnesia', in: A.D. Baddeley, B.A. Wilson & F.N. Watts (red.), *Handbook of Memory Disorders*, New York: Wiley 1995, p. 427-448.

6. Centrum Criminaliteitspreventie en Veiligheid, *Infosheet: Ontremd en overmoedig: Middelengebruik en agressief gedrag in het uitgaanscircuit*, Utrecht: CVV 2009.

Veelzeggend in dit verband is het onderzoek dat wij deden onder automobilisten.⁷ Het ging om een groep van zo'n honderd automobilisten die staande waren gehouden wegens opvallend rijgedrag, een aanrijding of een alcoholcontrole. De chauffeurs hadden een aanzienlijke hoeveelheid alcohol in hun bloed (0,53 tot 3,5 promille). Opvallend genoeg bleek dat 85% van degenen die zich op een black-out beriepen een aanrijding had veroorzaakt. Van de aangehouden personen zonder black-out had 35% een aanrijding veroorzaakt. Het promillage van de automobilisten die een black-out claimden en een ongeluk veroorzaakten verschilde echter weer niet van dat van de andere overtreeders (1,8 versus 1,9 promille). Het lijkt er dus sterk op dat chauffeurs die een aanrijding veroorzaakten nogal eens een black-out als excuus naar voren schoven om zo hun verantwoordelijkheid te minimaliseren.⁷

Dat wil niet zeggen dat alcohol black-outs altijd een verzinsel zijn. Het tegendeel is het geval. In een tweetal surveys die door ons werden uitgezet onder een paar honderd respondenten kwam naar voren dat maar liefst 67% van de ondervraagden ervaring had met een alcohol black-out. Hoewel de black-outs meestal triviale gebeurtenissen betroffen ('ik weet niet meer hoe ik ben thuisgekomen' of 'ik weet niet meer met wie ik gesproken heb'), ging het in 20% van de gerapporteerde gevallen om ruizes, vechtpartijen of vernielingen, dat wil zeggen gedrag met een culpoze lading.

Alcohol en geheugen

Alcohol is een dempend middel. Het ontwricht de hersencentra die betrokken zijn bij gedragsinhibitie. Om preciezer te zijn: in lage tot gemiddelde doseringen neemt alcohol remmingen weg. Veel mensen beweren dan ook dat alcohol hen 'losser' maakt. Als dat op een te ruime schaal gebeurt, kunnen geïntoxiceerde personen overgaan tot grensoverschrijdend gedrag, variërend van ongewenste intimiteiten tot aan gewelddadigheden. Leken zijn vaak van mening dat iemand die onder invloed van alcohol verkeert zelf zijn gedrag niet meer goed kan sturen, en daarom minder verantwoordelijk zou moeten worden gehouden voor zijn daden.⁸ Juristen denken daar vanwege de culpa-in-causa-doctrine anders over, ofschoon vooral in de Angelsaksische literatuur interessante verkenningen van uitzonderingen op deze doctrine te vinden zijn.⁹

Alcohol ondermijnt het functioneren van hersencentra die belangrijk zijn voor bewustzijn, geheugen en de coördinatie van beweging. Acute gedragskenmerken van alcoholintoxicatie zijn dat de persoon in kwestie langzamer gaat praten, niet meer zo stevig op zijn benen staat en later een minder nauwkeurig geheugen heeft voor wat zich afspeelde.¹⁰ Volledige black-outs kunnen optreden vanaf een bloedalcoholconcentratie van circa 2,5 promille.¹¹ Bij concentraties in dat bovenste bereik raakt de hippocampus, een breinstructuur die essentieel is voor de aanleg van nieuwe geheugensporen, dysfunctioneel. Nieuwe informatie kan dan onvoldoende of niet meer worden opgeslagen.¹² Het is vooral bij het overzetten van informatie uit het werkgeheugen naar het langetermijngeheugen dat het fout gaat. Zo kregen in een oudere studie van de Amerikaanse arts Goodwin en zijn collega's¹³ proefpersonen spectaculaire hoeveelheden whisky te drinken, wat resulteerde in bloedalcoholconcentraties tot wel 2,8 promille. Terwijl ze de alcohol dronken, bestudeerden de proefpersonen woordenlijstjes. Dertig minuten na de intoxicatiepiek konden de deelnemers zich geen enkel woord meer herinneren. 24 uur later bleek dat nog steeds het geval. Dit laat zien dat bij hoge promillages informatie niet langer wordt opgeslagen in het geheugen en dat het geheugengat permanent is. Ook bij concentraties beneden de 1,5 promille kunnen er dusdanige problemen optreden in de waarneming, aandacht en informatieverwerking dat de registratie van wat er in de omgeving gebeurt, zeer beperkt wordt.¹⁴ In dit verband spreekt men ook wel van 'grey-outs' of 'gefragmenteerde black-outs'. Meestal betreft het dan problemen met het herinneren van delen van conversaties.¹⁵

Verdachten en getuigen onder invloed

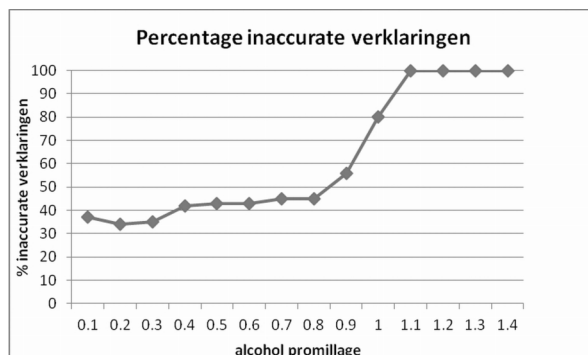
Verschillende studies namen een forensische context als uitgangspunt en onderzochten de effecten van alcohol op het geheugen. Zo lieten de Amerikaanse psycholoog Don Read en zijn collega's proefpersonen die onder invloed waren van alcohol (1,0 promille) een kleine diefstal plegen in een kantoor. Het aantal details dat de dronken deelnemers zich achteraf nog konden herinneren nam met circa 10% af.

Anders dan vroeger, toen bijvoorbeeld de eerder aangehaalde Goodwin nog forse hoeveelheden alcohol aan zijn proefpersonen kon toedienen, gelden er tegenwoordig voor de hand liggende beperkingen voor laboratoriumonderzoek naar de geheugeneffecten van alcohol. Om

7. K. van Oorsouw, H. Merckelbach, D. Ravelli, H. Nijman & I. Mekking-Pompen, 'Alcoholblack-out voor een delict: bestaat dat?', *De Psycholoog*, 2004a, 39, p. 59-64; K. van Oorsouw, H. Merckelbach, D. Ravelli, H. Nijman & I. Mekking-Pompen, 'Alcohol blackouts for criminally relevant behavior', *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 2004b, 32, p. 364-370.
8. B. Critchlow, 'The powers of John Barleycorn: Beliefs about the effects of alcohol on social behavior', *American Psychologist*, 1986, 41, p. 751-764; B.C. Leigh & B. Aramburu, 'Responsibility attributions for drunken behavior: The role of expectancy violation', *Applied Social Psychology*, 1994, 24, p. 215-235.
9. Het gaat dan bijvoorbeeld om de vraag of iemand met een aangeboren verslavingspotentieel in dezelfde mate verantwoordelijkheid kan dragen als incidentele dronkenlappen. Zie M. Kopelman, 'Memory disorders in the law courts', *Medico-Legal Journal*, 2013, 81, p. 18-28; J. Feix & G. Wolber, 'Intoxication and settled insanity', *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 2007, 35, p. 172-182.
10. D.E. Neal, E.M. Scott & R.A. Grimsbo, 'A case report-alcohol-induced blackouts during sexual intercourse: Legal responsibility?', *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 1993, 37, p. 325-329.
11. H. Kalant, 'Intoxicated automatism: legal concept vs. scientific evidence', *Contemporary Drug Problems*, 1996, 23, p. 631-648.
12. A.M. White, D.B. Matthews & P.J. Best, 'Ethanol, memory, and hippocampal function: A review of recent findings', *Hippocampus*, 2000, 10, p. 88-93; J.C. Verster e.a., 'Alcohol hangover effects on memory functioning and vigilance performance after an evening of binge drinking', *Neuropsychopharmacology*, 2003, 28, p. 740-746; S. Ray & M.E. Bates, 'Acute alcohol effects on repetition priming and word recognition memory with equivalent memory cues', *Brain and Cognition*, 2006, 60, p. 118-127.
13. D.W. Goodwin, J.B. Crane & S.B. Guze, 'Phenomenological aspects of the alcoholic "blackout"', *British Journal of Psychiatry*, 1969, 115, p. 1033-1038; D.W. Goodwin e.a., 'Loss of short-term memory as a predictor of the alcoholic black-out', *Nature*, 1970, 227, p. 201-202.
14. V.D. Calhoun e.a., 'Alcohol intoxication effects on visual perception: An fMRI study', *Human Brain Mapping*, 2004, 21, p. 15-25; A.J. Wegner & M. Fahle, 'Alcohol and visual performance', *Progress in Neuro-psychopharmacology and Biological Psychiatry*, 1999, 23, p. 465-482; T.A. Schweizer e.a., 'Neuropsychological profile of acute alcohol intoxication during ascending and descending blood alcohol concentrations', *Neuropsychopharmacology*, 2006, 31, p. 1301-1309.
15. Goodwin e.a. 1970, zie noot 13; M.Z. Mintzner & R.R. Griffiths, 'Alcohol and triazolam: Differential effects on memory, psycho-motor performance and subjective ratings of effects', *Behavioral Pharmacology*, 2002, 13, p. 653-658.

dit soort beperkingen te omzeilen worden er steeds vaker veldstudies uitgevoerd. In een veldstudie worden mensen betrokken die vrijwillig alcohol drinken en daartoe niet worden aangezet door een onderzoeker. De proefpersonen krijgen evenmin een financiële vergoeding. Wij deden een veldstudie waarin wij bezoekers van Maastrichtse kroegen vroegen om deel te nemen aan een geheugentest.¹⁶ De willekeurig benaderde deelnemers ondergingen een blaastest, zodat wij hun alcoholpromillage konden vaststellen. Vervolgens kregen ze een videofragment te zien dat zo was gefilmd dat het leek alsof zij zelf inbraken in een woning en daaruit enkele objecten, waaronder geld en een laptop, ontvreemdden. Een week later werden de proefpersonen, nu in nuchtere toestand, ondervraagd over het filmfragment. Vergeleken met proefpersonen die nuchter waren toen zij het filmfragment zagen (controles), konden proefpersonen die stevig onder invloed verkeerden (gemiddeld 1,6 promille) zich maar liefst 33% minder centrale details herinneren van de inbraak. Ze konden zich bijvoorbeeld niet meer herinneren wat er gestolen was. Proefpersonen met een gemiddeld promillage van 0,6 wisten zich 20% minder details te herinneren vergeleken met nuchtere controles. Niet alleen vergaten zij informatie, ze maakten ook fouten. Zo werd er bijvoorbeeld gerapporteerd dat er een telefoon was gestolen in plaats van een laptop en dat het slot van een fiets werd opengebroken door de verdachte, terwijl dat niet het geval was. Door de alcohol waren de proefpersonen dus ook minder accuraat geworden in hun verklaring over de inbraak. Figuur 1 vat recente gegevens uit ons lab over intoxicatie en accuraatheid samen. Bij promillages die 1,1 overschrijden, legt 100% van de deelnemers een inaccurate verklaring af.

Figuur 1. Deze figuur laat zien dat vanaf 1,1 promille 100% van de proefpersonen een inaccurate verklaring aflegde. Een verklaring die meer dan 15% fouten bevatte werd, door ons als inaccuraat beschouwd.

Onderzoek uit de jaren 90 vond soortgelijke effecten.¹⁷ Meer recente laboratoriumstudies komen meestal uit bij

gemiddelde waarden van rond de 0,7 of 0,8 promille, maar de bevindingen zijn wat tegenstrijdig. Zweedse psychologen¹⁸ vonden bijvoorbeeld dat een gemiddeld promillage van 0,6 resulteerde in minder volledige verklaringen over een delict, maar de verklaringen boetten niet aan nauwkeurigheid in.¹⁹ Amerikaanse onderzoekers vonden helemaal geen geheugen ondermijnende effecten van alcohol bij een gemiddelde van 0,7 promille.²⁰ Aangeschoten getuigen zijn 'better than their reputation', concludeerden de Amerikanen, maar dat lijkt ons een nogal voorbarige conclusie. Punt is dat de zeer overzichtelijke omstandigheden in een lab en de relatief lage promillages een weinig realistisch uitgangspunt vormen. Veldstudies sluiten – vooral als het gaat om hoge alcohol doseringen – dicht aan bij de **dagelijkse** realiteit.

Kortzichtig

Volgens de oudere theorie van alcoholmyopia (kortzichtigheid) zijn het vooral triviale omgevingsdetails die niet meer permanent worden opgeslagen tijdens intoxicatie, en blijven centrale (belangrijke) details relatief overeind. **Dat zou te maken hebben met het feit dat intoxicatie de aandacht en de concentratie aantast.** Daardoor zouden getuigen of verdachten alleen nog maar voldoende aandacht kunnen opbrengen voor de meest saillante details en de rest niet meer goed registreren. Kort door de bocht zou je dan verwachten dat een geïntoxiceerd iemand die onder schot wordt gehouden, wel nog een beschrijving van het pistool en de verdachte weet te geven, maar niet meer van de omstanders. Het eerder beschreven onderzoek laat echter zien dat alcohol wel degelijk het geheugen voor de meest centrale details (zoals de gestolen objecten) ondermijnt.²¹ Dat neemt niet weg dat alcoholmyopia een belangrijke rol speelt als getuigen in de acute fase van intoxicatie door de politie worden gehoord.

Zo biedt alcoholmyopia een goede verklaring voor fout-positieve beslissingen bij ooggetuigenidentificaties. In een veldstudie uitgevoerd door de Amerikaanse Jennifer Dysart en haar collega's bleek bijvoorbeeld dat dronken getuigen die een dader moesten aanwijzen in een foto-Oslo (foslo) vaker een onschuldige aanwezen wanneer de dader niet in de *line-up* aanwezig was.²² De dronken deelnemers hadden gemiddeld 0,9 promille in hun bloed (oplopend tot 2,4 promille). Was de dader wel aanwezig in de *line-up*, dan waren dronken getuigen prima in staat om hem ook aan te wijzen.

Dat dronken getuigen vaker dan nuchtere getuigen een onschuldige aanwijzen in een *line-up* met enkel onschuldige personen zal ermee te maken hebben dat zij vooral gespitst zijn op de meest in het oog springende (centrale) kenmerken.²³ Bijvoorbeeld dat een dader blond haar had, een brede neus, een blauwe spijkerbroek droeg en groene ogen had. Tijdens een foslo worden alle personen in de

16. K. van Oorsouw & H. Merckelbach, 'Intoxication and memory for a mock crime: a field study', *Applied Cognitive Psychology*, 2012, 26, p. 82-90.

17. J.C. Yuille & P.A. Tollestrup, 'Some effects of alcohol on eyewitness memory', *Journal of Applied Psychology*, 1990, 75, p. 268-273.

18. A. Hagsand e.a., 'Bottled memories: On how alcohol affects eyewitness recall', *Scandinavian Journal of Psychology*, 2013, 54, p. 188-195.

19. Volledigheid en nauwkeurigheid hoeven niet samen op te gaan: getuigen kunnen karige, maar wel hoogst nauwkeurige verklaringen afleggen. Zie ook: T. Smeets, I. Candel & H. Merckelbach, 'Accuracy, completeness, and consistency of emotional memories', *American Journal of Psychology*, 2004, 117, p. 595-609.

20. N. Schreiber Compo e.a., 'Intoxicated eyewitnesses: Better than their reputation?', *Law and Human Behavior*, online, 2011.

21. K. van Oorsouw & H. Merckelbach 2012, zie noot 16.

22. J.E. Dysart e.a., 'The intoxicated witness: Effects of alcohol on identification accuracy from showups', *Journal of Applied Psychology*, 2002, 87, p. 170-175.

23. Hoewel deze details, ondanks de aandacht die ze krijgen ten opzichte van de meer perifere details, uiteindelijk toch niet beter worden opgeslagen. Zie A.J. Harvey, W. Kneller & A.C. Campbell, 'The effects of alcohol intoxication on attention and memory for visual scenes', *Memory*, online, 2013.

line-up dan getoetst aan deze criteria. De persoon die het best voldoet, wordt door de getuige verondersteld de dader te zijn, wat resulteert in een foutpositieve identificatie.

Herkennen is echter makkelijker dan reproduceren, en daarmee is het minder gevoelig voor intoxicatie. Herkenning speelt een grotere rol bij confrontaties waarin de dader wél aanwezig is. Ook dan wordt er een vergelijking gemaakt tussen criteria en de personen in de *line-up*. Maar nu treedt er herkenning op, met een correcte identificatie als resultaat. Dat lijkt bemoedigend. Maar omdat we in het echt natuurlijk niet weten of de verdachte in de *line-up* ook feitelijk de dader is, blijft het een riskante onderneming om een geïntoxiceerde getuige een identificatie te laten uitvoeren. Het is veiliger om de getuige eerst te laten ontzuiveren alvorens hem aan een identificatieprocedure te onderwerpen. Uit recent Brits onderzoek blijkt dat alcoholintoxicatie (oplopend tot 1,1 promille) géén nadelig effect heeft op de identificatie als de getuige pas later, in *nuchtere* toestand, om zo'n identificatie wordt gevraagd.²⁴ Het maakt daarbij niet uit of de dader aan- of afwezig is in de *line-up*.

Suggestibiliteit

Tijdens een verhoor speelt herkenning nauwelijks een rol. Een verdachte of getuige zal, gestuurd door gerichte vragen van de verhoorders, actief informatie uit het geheugen moeten opdiepen. Als die informatie vanwege intoxicatie nooit goed is opgeslagen, wordt dat een lastige en zelfs riskante klus. In zo'n geval bestaat het risico dat de betrokkene antwoorden geeft waarvan hij eigenlijk niet helemaal zeker is, maar die wel goed voelen omdat ze leemtes invullen.²⁵ Volgens het principe van *discrepancy detection* zijn mensen gevoeliger voor suggestieve wenken naarmate hun herinnering aan een gebeurtenis vager is. Bij een zwak geheugenspoor is het nu eenmaal lastig om discrepanties te ontdekken tussen originele details en tijdens het verhoor gesuggereerde details.²⁶ We weten dat alcohol inderdaad de geheugensporen verzwakt of, in hoge doses, opslag helemaal onmogelijk maakt.

In een recente veldstudie onderzochten wij in welke mate 'verdachten' onder invloed van alcohol gevoeliger worden voor suggestieve vragen. Dit keer lieten we de proefpersonen – bezoekers van kroegen – een nepdelict plegen. Het geheugen voor eigen handelingen is beter dan het geheugen voor andermans handelingen.²⁷ Je verwacht dan ook dat het geheugen ondermijnende effect van alcohol minder uitgesproken is als iemand zelf een nepdelict pleegt, met alle spanning die daarbij hoort. De deelnemers verkeerden ook dit keer vrijwillig onder invloed van alcohol. Promillages varieerden van 0,0 tot 2,6 promille. De opdracht was om een diefstal te plegen in het kantoor van de kroegbaas en die instructie werd omkleed met een context en een motief. De deelnemers

werden direct na de diefstal ondervraagd en opnieuw een week later, toen ze weer nuchter waren. In de vragen over de diefstal was een aantal suggestieve vragen opgenomen. Deelnemers werden bijvoorbeeld geconfronteerd met antwoordalternatieven die allebei fout waren. Of ze moesten een keuze maken tussen twee antwoorden die ze niet goed konden taxeren omdat ze onvoldoende informatie hadden. Met dit type vragen onderzochten we de vatbaarheid voor suggestieve misinformatie. Een andere vorm van suggestie is de neiging van mensen om hun antwoord te veranderen als ze onder druk staan. Bijvoorbeeld: de verhoorder zegt dat een antwoord niet *kan* kloppen en dat je er nog eens goed over moet nadenken en dan opnieuw antwoord moet geven. Je zou verwachten dat iemand die meer gedronken heeft makkelijker meegaat in de suggestie en vatbaarder is voor druk dan iemand die nuchter is. Ook dit type suggestie maten we tijdens ons veldonderzoek.

Ook nu weer vonden wij dat hogere promillages hand in hand gingen met een minder compleet en een minder accuraat geheugen. Dat gold als de deelnemers direct werden verhoord over het nepdelict. Maar het gold ook als dezelfde personen inmiddels nuchter waren en opnieuw werden onderhouden over het delict. De mate van intoxicatie bleek een voorspeller voor de neiging om mee te gaan met suggestieve vragen. Dus, hogere promillages maken meer suggestibel. Daarbij deed het er niet toe of er nu direct werd verhoord of gewacht werd totdat de 'verdachten' weer nuchter waren. Het verband tussen intoxicatie en suggestibiliteit was wel specifiek: het gold voor de neiging om misinformatie te accepteren, maar niet voor de neiging om onder druk van antwoord te veranderen.

De vatbaarheid voor misinformatie bleek inderdaad afhankelijk van de volledigheid van het geheugen. Hoe meer intoxicatie het geheugen onvolledig had gemaakt, hoe makkelijker 'verdachten' meegingen met suggestieve vragen. Dat verband past bij het principe van *discrepancy detection* dat we hierboven bespraken.

Rechercheurs over dronken verdachten en getuigen

De implicatie van wat wij hiervoor hebben betoogd is dat verdachten en getuigen die onder invloed verkeren een minder compleet geheugen hebben en makkelijker met misinformatie te beïnvloeden zijn. Van verhoorders mag men daarom een grote mate van omzichtigheid verlangen als zij deze groepen aan een verhoor of een identificatieprocedure onderwerpen. Realiseren verhoorders zich dat? Om daar zicht op te krijgen besloten wij om een *survey* uit te zetten bij verschillende politieregio's in Nederland.²⁸ Wij gebruikten hiervoor een bestaande en door ons vertaalde vragenlijst ontwikkeld door de Amerikaanse onderzoekster Jacqueline Evans.²⁹ We waren geïnteresseerd in kwesties als: hoe vaak zien verhoorders

24. A.J. Harvey, W. Kneller & A.C. Campbell, 'The elusive effects of alcohol intoxication on visual attention and eyewitness memory', *Applied Cognitive Psychology*, online, 2013.

25. Zie voor een voorbeeld: H. Merkelbach 2011, zie noot 4.

26. J.B. Peterson, J. Rothfleisch, P.D. Zelazo & R.O. Pihl, 'Acute alcohol intoxication and cognitive functioning', *Journal of Studies on Alcohol*, 1990, 51, p. 114-122; J.W. Schooler & E.F. Loftus, 'Individual differences and experimentation: Complementary approaches to interrogative suggestibility', *Social Behaviour*, 1986, 1, p. 105-112.

27. J. Engelkamp, 'Visual imagery and enactment of actions in memory', *British Journal of Psychology*, 1995, 86, p. 227-240.

28. Dit onderzoek vond plaats eind 2012, net voor de reorganisatie naar een Nationale Politie werd ingezet.

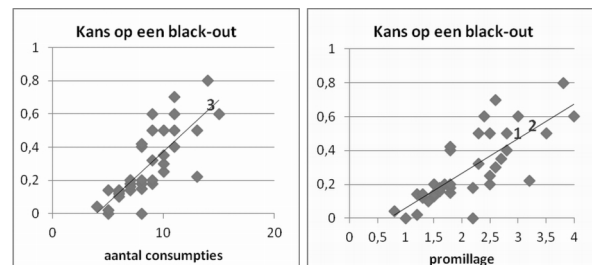
29. J.R. Evans, N. Schreiber Compo & M.B. Russano, 'Intoxicated witnesses and suspects: Procedures and prevalence according to law enforcement', *Psychology, Public Policy, and Law*, 2009, 15, p. 194-221 (vertaling door Narda Willems).

dronken verdachten en getuigen? Hoe wordt er tijdens verhoren omgegaan met intoxicatie? Wordt er gebruikgemaakt van een alcoholtest om te beslissen of er al dan niet kan worden gehoord? Zijn verhoorders bekend met de kwetsbaarheden van verdachten die onder invloed verkeren? In totaal kregen we 69 ingevulde vragenlijsten terug uit 20 verschillende politiedistricten in Nederland. Hoewel dit een kleine – en naar wij aannemen selectieve – groep is, geeft de survey ons toch een eerste indruk van de procedures rondom intoxicatie en het verhoren. Ruim de helft van de respondenten kwam regelmatig in aanraking met verdachten/getuigen die onder invloed van alcohol verkeerden. Hoewel respondenten er meestal voor kozen om zo'n getuige of verdachte te laten ontzuchten alvorens tot een verhoor over te gaan, werden op die vuistregel uitzonderingen gemaakt wanneer het matige intoxicatie betrof en/of de ernst van het delict tot een onmiddellijk verhoor noopte.³⁰ Ongeveer de helft van de respondenten was van mening dat cruciale informatie vaak direct na het delict wordt gegeven, ook als betrokkenen nog onder invloed verkeren. Circa 20% dacht dat verdachten/getuigen een grotere hoeveelheid informatie gaan verstrekken als ze weer nuchter zijn. Ruim de helft van de verhoorders was zich ervan bewust dat getuigen en verdachten die onder invloed verkeren suggestibel zijn; en dat alcohol een ondermijnd effect heeft op de accuraatheid van hun verklaringen. Hoewel ook verhoorders menen dat de procedures voor getuigen/verdachten onder invloed idealiter anders zouden moeten verlopen dan die voor nuchtere personen, lijken hun beslissingen – bijvoorbeeld om al dan niet te verhoren – nogal ad hoc. Afwegingen worden in de meeste gevallen niet gebaseerd op objectieve metingen (promillagemeter), maar op subjectieve inschattingen van de mate van intoxicatie.

Geveinsde alcoholamnesie

Het voorwenden van een alcohol black-out is een prima manier om niet te hoeven verklaren over een delict. We kunnen daarom veilig aannemen – en onze studie onder aangehouden chauffeurs wees daar ook op – dat black-outs nog al eens worden geveinsd. Bij onderzoek naar de authenticiteit van een black-out zijn drie overwegingen van belang. Ten eerste is het aan te bevelen om met adem- of bloedanalyse zo veel en zo vaak mogelijk objectieve informatie te vergaren over de intoxicatie. Bloedalcoholconcentraties (BAC's) op het tijdstip van aanhouding of verhoor kunnen worden gebruikt om te extrapoleren naar BAC's ten tijde van het delict.³¹ Vervolgens kan een uitspraak worden gedaan of met zulke BAC's black-outs überhaupt zijn te verwachten. Daarbij bewijzen de dosis-responsecurves in de vakliteratuur goede diensten (zie figuur 2).³²

Figuur 2. Deze figuur laat de waarschijnlijkheid zien dat een man van circa 80 kg een black-out krijgt als functie van het aantal standaard alcoholische consumpties en het promillage. De figuur geeft een globale benadering en is gebaseerd op gegevens van Perry e.a. (2006). De nummers geven de geschatte intoxicatieniveaus in de casus 1 tot en met 3 waarmee we dit artikel begonnen.

Als er geen BAC-gegevens voorhanden zijn, kan de aard van het gedrag iets zeggen over de waarschijnlijkheid van een black-out. Zo raakt de fijne motoriek door hogere BAC's vrij snel verstoord. Het is daarom biologisch gezien weinig plausibel dat een dader een black-out heeft voor een delict dat fijne motoriek vereist.

Ten tweede kan het verhaal over de black-out getoetst worden aan criteria die indicatief zijn voor authentiek geheugenverlies. Zo rapporteren mensen met authentiek geheugenverlies vaak een geleidelijk begin- en eindpunt en herinneringseilanden (of flarden). Ze doen ook moeite om zich de gebeurtenissen te herinneren. Simulanten rapporteren daarentegen scherp begrensde geheugenverlies, zeggen geen flarden te hebben en stellen zich zelden coöperatief op tijdens het verhoor.

Ten derde hebben simulanten de neiging om hun geheugenklachten te overdrijven.³³ Daarom zijn simulatietests in combinatie met aanvullend geheugenonderzoek zinvol. Als de verdachte afwijkend scoort op zulke tests, is dat een reden om sceptisch te zijn over de authenticiteit van de black-outclaim.³⁴

Tot slot

In onze eigen veldstudies kwamen we geregeld proefpersonen tegen die op het eerste gezicht nog prima in staat leken om tests te ondergaan, maar bij wie we BAC's hoger dan 2 promille vonden en geheugenprestaties die zeer te wensen overlieten. Subjectieve inschattingen van intoxicatie kloppen dus lang niet altijd.³⁵ Omdat het geheugen ook bij relatief lage promillages hapert, adviseren wij om de verdachte of getuige in ieder geval eerst te laten ontzuchten. Dat geldt a fortiori wanneer het alcoholgehalte hoger is dan 0,2 promille. Hoewel het niet aannemelijk is dat het geheugen volledig wordt na ontzuchting, worden identificaties in elk geval veiliger.

30. Verdachten werden wél vaker ontzucht dan getuigen.

31. Dit gebeurt op basis van een formule waarin onder meer het gewicht, de verstreken tijd en de huidige BAC wordt meegenomen.

32. P.J. Perry e.a., 'The association of alcohol-induced blackouts and gray-outs to blood alcohol concentrations', *Journal of Forensic Sciences*, 2006, 51, p. 896-899.

33. S.Å. Christianson & H. Merckelbach, 'Crime-related amnesia as a form of deception', in: P.A. Granhag & L.A. Strömwall (red.), *The detection of deception in forensic contexts*, Cambridge: Cambridge University Press 2004, p. 195-225.

34. Voor meer informatie zie H. Merckelbach & K. van Oorsouw, 'Daders met geheugenverlies', in: P.J. van Koppen, H.L.G.J. Merckelbach, M. Jelicic & J.W. de Keijser (red.), *Reizen met mijn rechter: Psychologie van het recht*, Deventer: Kluwer 2010.

35. S. Rubenzer, 'Review of the inventory of legal knowledge', *Open Access Journal of Forensic Psychology*, 2011, 3, p. 70-81.

Met suggestieve vragen blijft het oppassen geblazen, ook bij inmiddels ontnuchterde getuigen of verdachten.³⁶ Bij heel wat delicten is alcohol in het spel. Het zou goed zijn als de bij de politie gebruikte handleidingen voor verhoren en identificatie meer aandacht besteden aan alcoholintoxicatie. De plaats die het onderwerp nu krijgt in zulke handleidingen is nogal afgemeten.³⁷ Het ligt ook op de weg van officieren en rechters om vragen op te werpen over de competentie van geïntoxiceerde getuigen en verdachten om accurate verklaringen af te leggen. 'Kinderen en dronkaards spreken altijd de waarheid', zegt een volkswijsheid, maar in elk geval het tweede deel van die wijsheid is toch akelig onjuist.

36. K. van Oorsouw, H. Merkelbach & T. Smeets, 'Alcohol intoxication is related to poor memory performance and heightened suggestibility in a mock crime paradigm' (ingediend voor publicatie).

37. Zie bijvoorbeeld A. van Amelsvoort, H. Grolman & I. Rispens, *Handleiding verhoor*, Reed Business 2012.